

Yuliana Ortiz Ruano

FABULAZIO KRITIKOA

EMAKUMEEI ETA DIFERENTZIEI EZ DIGUTE BALIO KONTAKIZUN HEROIKOEN

Elkarrizketen meritua, batzuetan, elkarrizketatuarena da oso-osorik. Yuliana Ortiz Ruano idazleak, hari-mutur bati heldu, eta bere argitasuna hedatzen dizu aurrean, opari baten moduan. *Fiebre de carnaval* [Inauteri-sukarra] eleberria aurkeztu du orain dela gutxi Bilbon, Ecuador Etxea elkartearen eskutik, eta horren haritik mintzatu gara geografia afektiboez, ahozko memoriaz eta dolarizazioaren ondoren luzeaz.

 DANELE SARRIUGARTE MOCHALES HODEI TORRES / ARGIA CC BY-SA

Esmeraldas-ekoa zara (Ekuador), eta eremu horrek garrantzi handia du zure literaturan. Kontatuko zenidake nolakoa den?

Amerikako lehen lurralde askeetako bat izan zen. Afrikarren ondorengoak hasi ziren han bizitzen, beraiek zihozten itsasontzia hondoratu eta gero: esklabotzari ihes egin zioten. Istripu bat izan zen, berez pertsona horiek ez ziren han geratu behar, baina horri esker erresistentzian aritu ziren hiru mende, eta inguru hartan ez zen esklabotzarik izan luzaroan. Beste espazio batzuetan onibar-sistema [*hacendazgo*] egon zen; Esmeraldas, berriz, cimarronaje de-

lako [esklabotzatik ihes eginda libre bizi ziren pertsonen] esaten zitzaizen "*cimarrón/a*], afrikar jatorrikoen eta indigenen arteko lankidetzak.

Eta horren ostean?

Esmeraldesen esklabotza berantiarra izan da, ez zen koloniaren garaian gertatu, lehen errepublikarenean baizik. Ekuadorreko Errepublika eremuaz jabetu ostean hasi zen Esmeraldaseko problematika: eskubideen lagapena, esklabotza eta natur baliabideen ustiapena. Esmeraldasen hainbat matxinada izan ziren; lurralde komunalista da oso, komunista ere bai, eta jendeak borroka

egin behar izan du dena lortzeko: ura, hezkuntza, etab. Ekuadorren barruan, Esmeraldas ez da afrikarren ondorengo gehien dagoen eremua, baina bada afrikarren ondorengoek espazio publiko gehien hartzen duten lekua. Afrikarren ondorengoak diren irakasleak daude, eskola-zuzendariak... Lanaren zatiketa koloniala ez da hain nabarmena, hiriburuan edo Guayaquilen gertatzen den bezala, non afrikarren ondorengoak zerbitzuen sektorean edo garbiketean ikusten dituzun, eta ez, aldiz, beren eskubideak eta boterea gauzatzen eta espazioa hartzen. Hori ere azpimarratzeko modukoa iruditzen zait.

Yuliana Ortiz Ruano

ESMERALDAS, EKUADOR, 1992

Idazlea eta ikertzailea. Literaturako lizentzia ikasi zuen, arteak eta idazketa landuz bereziki, eta gaur egun ikertzaile gisa dihardu Arteen Unibertsitatean (Guayaquil, Ekuador). Hiru poema-liburu idatzi ditu, eta hainbat sari jaso. 2022an *Fiebre de carnaval* eleberria argitaratu zuen, eta harrera beroa izan du bai Ekuadorren bai nazioartean. Lan horixe aurkeztera etorri da duela gutxi Bilbora. Orain beste eleberri bat idazten ari da.

Gaur egun nola dago egoera?

Esmeraldas gatazka- eta erresistentzia-lurraldea da, eta mehatxupean dago beti, bai estatuaren aldetik bai narkotrafikoaren aldetik. Narkotrafikoa azken batean estatuaren parte da, estatuak baimentzen baititu narkotrafikoarentzat egokiak diren zenbait politika, hala nola heliportuak. Correoismorearen garaian itxi ziren, baina pandemiaren ostean eskuinak berriro zabaldu ditu, eta horrek giro aproposa sortzen du narkoarentzat. Orain krisi handi bat bizi dugu, migrazio eta mugikortasun behartua narkotrafikoaren gaiarengatik eta gerrarengatik. Gerran gaude.

Bestalde, Esmeraldas petroliokonpainia bat dago, kalte handiak ekarri dituena, suteak gertatu dira adibidez. Esmeraldas giza baliabideen eta natur baliabideen ustiapena oso nabarmena da, legez kontrakoa ere bai. Estatuak baimentzen du hori dena, lurraldeak lagatzen dizkie nazioarteko multinazionaleri. Gure portua jada ez da gurea, Txinarena baizik, eta zaborra deskargatzen dute bertan.

Literaturarekiko grina nondik datorkizu?

Esmeraldasek lotura estua du ahoz-kotasunarekin eta poesiarekin. Mundu guztiak errezitatzen ditu poemak, mundu guztiak egiten du musika. Baina nire jarduerak zerikusia du nire amarekin eta izebekin, eta haiek literaturarekiko zuten harremanarekin. Ez bakarrik ahozkoa, idatzizkoa ere bai. Liburuzainak ziren, liburutegiak zituzten; ahalegin handiz bilduak. Haien bidez liburuaren objektua oso gertukoa egin zitzaidan.

Artxibo koloniala ikertzen duzu.

Fikzioa eta poesia idazteko ikertzen dut artxiboa, bai, gauza bera egiten duten ikertzaileen eskutik, adibidez Saidiya Hartman, zeinak fabulazio kritikoa idazten baitu artxibotik abiatuta. Artxibo kolonialarekin lan egiten dut, eta ahozko memoria ere oso garrantzitsua da niretzat. Azken batean, paperean gordetzen dena gauzatzailearen letra da. Koloniaren garaian afrikarren ondorengoak objektuak ziren, eta ez dago haien kontakizunik lehen pertsonan. Lehen pertsonako ahotsen bat baldin badago epaiketa batean adibidez, kasu horretan ere eskribaren letra da.

Ahozko memoriaren bitartez beste historia bat ehuntzen da.

Musikaren bidez ere bai. Kantuek leku nabarmena dute zure nobelan.

Bai. Krisiek beren soinua eta estetika propioak sortzen dituzte, eta hori oso presente dago afrikarren ondorengo komunitatean; gu musikaren bitartez iristen gara historiara, eskolaren bidez iritsi baino lehen. 1990eko hamarraldiaren bukaeran halako proiektu bat abiatu zen, Etnohezkuntza izenekoa, eta ideia zen afrikarren ondorengo eta indigenen komunitateak ez zitezela begirada zuri eta mestizoaren ikuspegitik islatu, eta, aldiz, testuak idatz zitezela komunitatean bertan, komunitateko ikertzaile eta irakasleekin. Kitxua ikasteko aukera ere zabaldu zen.

Horrek aldaketa ekarri zuen zenbait tokitan, beste leku batzuetan kontra egin zioten, hala nola hiriburuan eta Guayaquilen, baina Esmeraldas batez ere autohezkuntza-prozesu oso indartsua gertatu zen etnohezkuntzaren bidez. Edonola ere, horren aurretik, musika beti izan da erresistentzia-prozesu oso ahaltzua. Musikaren politikari eta poetikari esker herriak uler dezake bere egoera, jendeak kontzientzia hartzen du bere bizipenez eta segregazio historikoaz.

Itsasoa etengabe agertzen da zure obran.

Itsasoa oso konplexua da. Eta itsasoaren kontraesanak obsesio moduko bat dira niretzat. Oso leku askea dirudi, baina aldi berean oso kontrolatuta dago, estratuz betea. Nire jaioterriko ekonomia oso lotuta dago itsasoarekin, irla batekoa naiz, eta ekonomia itsasoan lantzen da. Dauzkagun gauza gehienak, onak zein txarrak, itsasoaren parte dira; droga ere handik sartzen eta irteten da. Itsasoak oso zabal dirudi, baina estatuek mugak jartzen dizkiote. Eta oso gauza fuertek gertatzen dira itsasoan. Esmeraldas oso gauza bitxiak gertatzen dira, adibidez prostituzioa itsas zaballean.

Fiebre de carnaval nobelaz galdetu nahi nizuke. Nola hasi zinen idazten?

Haurtzaroaren inguruan ikertzen ari nintzen, asko interesatzen zait. *Infan-*

te hitzaren sustrai etimologikoak aho-
tsik gabea esan nahi du, baina kontua ez
da umeak ez duela hitz egiteko gaitasu-
nik, badu, baizik eta ez duela boteririk
polisean. Eta nik sakondu nahi nuen ea
agentziarik ez duten gorputzek nola izan
dezaketen potentziarik, zeren potentzia
eta boterea ez dira gauza bera. Bila eta
bila, Ainhoa protagonistaren ahotsa aur-
kitu nuen, eta eutsi egin nahi izan nion.
Oso organikoa izan zen, plazerarekiko
eta gozamenarekiko konpromisoaz egin
nuen. Ahots horrek gauza askotatik as-
katzen ninduen, eta beste begirada ba-
tetik ikus nezakeen lurraldea, geografia
afektibo hori. Nik badut ondare kultural
eta politiko bat, Ainhoak ez duena, eta
oso interesgarria zen zenbait gauzare-
kin topo egitea begirada xalo batetik,
gauzekin lehen aldiz topo egin duenaren
begiradarekin.

Erraza egin zitzaizun ahotsari tira egitea?

Erraza ez, baina askatzailea izan zen.
Urteak behar izan nituen, baina azkar
pasatu zitzaizkidan. Zailena, uste dut, li-

buruan jarri nahi nituen baina beldurra
ematen zidaten gauza batzuk bidera-
ntzea izan zen, adibidez, umeen haurdu-
naldiak eta sexu-abusuak. Geografiak,
niretzat, arazoak ere badira, geografia
eta talde sozial jakin batean indarkeria-
egoerak baldin badaude, ez nien
ezikusia egin nahi, arazoari ere
eutsi nahi nion.

Eta lortu duzu, haurraren begirada xaloa bazter utzi gabe.

Bai, gogoko dut idazke-
taren bitartez beste ahots
batzuk ekartzeara. Nire bizitza
oso aspergarria da, ezin dut
niri buruz bakarrik idatzi. Asper-
dura galanta iruditzen zait. Helduen bi-
zitza aspergarria da, eta literatura heldu
asko dago. Nik fikzio anti-heldua idatzi
nahi dut, beste gauza batzuekin lotutako
fikzio bat. Niretzat, heldutasuna siste-
maren akats bat da. Hau da, batzuetan
zaindu eta babes gaitzaten behar dugu.
Nik ez dakit nola funtzionatzen duen
munduak, baina heldua zarenean eten-

gabe performatu behar duzu badakizula.
Eta hori gezurra da nire ustez. Fikzio an-
ti-helduek gogora ekartzen didate inork
ez dakiela nolakoa den mundua, zeren
munduaren zati txiki bat baizik ez dugu
ezagutzen, beste errealitate mordo bat

“

**Ekuadorren, jendeak
dena galdu zuen. XXI.
mendetik aurrera, galera
etengabea izan da,
galera-ekonomia bat”**

dago, eta gure konfort-eremutik
ateratzen gaituztenean, zer-
bait gertatzen da eta ez gara
ez helduak ezta gizakiak
ere batzuetan. Horregatik,
asko gustatzen zait ertaz
pentsatzea, zer gertatzen
den gauzen ertzean, lu-
rraldearen ertzean, mugan.

**Ainhoaren mundu-zati
horretan murgilduta dago
irakurlea, eta halako batean gertaera
makropolitikoak agertzen dira.
2000ko hasierako krisi ekonomikoak
Ekuadorren. Garai horri erreparatu
nahi zenion zehazki?**

Erabat. Dolarizazioa zauri irekia da
oraindik Ekuadorren. Jendea asko po-
bretu zen, aurrezki guztiak galdu zituen,
ahalegin handiak eginez unibertsitatean

ikasi eta gero hona edo Estatu Batuetara joan behar izan zuen zoruak garbitzera. Beste batzuk aberastu egin ziren, noski. Baina oso gauza fuertea da, itunpeko ekonomia da guztiz, eta gaur egun dauz- kagun arazo gehienak hortik datoz.

Azalduko zenidake azken hori?

Dolarizatutako herrialdeei begiratuta –Panama, Costa Rica, Ekuador– zerga- paradisuak dira funtsean, aktiboak gar- bitzeko eta desbideratzeko aproposak. Arautu gabeko gauza mordo bat egin dezakezu, zeren ekonomia hori Estatu Batuetan arautzen da, eta Estatu Batuek modu arraro asko dauzkate aktiboen gaineko zergei iskin egiteko. Dolariza- zioak bankuei soilik egiten dio mesede. Ez dio mesede egiten pertsonari; guztia gal dezake edozein momentutan, eta bi- zi-kostuak izugarri jotzen dira.

Literaturak balio dezake halako prozesuak beste modu batean lantzeko?

Duela gutxi Ekuadorreko Unibertsita- teko ikertzaile batek saiakera bat ida- tzi zuen dolarizazioari buruz, eta nik ez nekien nirearen aurretik ez zegoela dolarizazioaz hitz egiten duen literatur lanik. Dolarizazioari buruzko liburu ba- karra Jamil Mahuad-ek idatzi zuen, hau da, Ekuador dolarizatu duenak. Eta oso diskurtso neoliberala du, noski.

Nik ez dut zehazki dolarizazioaz hitz egiten, oso ikuspegi zabala da, haur ba- tena, gertaera transzendental bati bu- ruzko kontakizun txikiago bat. Gertaera horrek bizitza aldatu zion komunitate proletario, beltz eta bazterrekoari batez ere. Hiriburuan eta Guayaquilen egon ziren onura batzuk, beti bezala. Baina periferiako pertsonak dolarraren ustez- ko onuren zain gaude oraindik, eta ez dira iristen.

Errealitate hori ikuspegi dokumen- tal batetik aztertzen da maiz, eta estre- sagarria eta konplexua gerta daiteke. Fikzioa, berriz, tresna askatzailea izan daiteke problematika transzendentalak beste leku batetik pentsatzeko.

Jendearen bizitzan zer-nolako eragina duten ikusteko.

Batez ere Ekuador migrazio mingarri- z beteta dagoelako. Jendeak dena galdu zuen. XXI. mendetik aurrera, galera etengabea izan da, galera-ekonomia bat. Hori apur bat doitu zen correismoare- kin. Are, itzulera-plan bat ere antolatu zen, eta jende asko itzuli zen, batez ere

Espainiatik eta Estatu Batuetatik, baina orain bankuak boterea dauka berriro. Eta ostrazismo-prozesu oso indartsu batean gaude.

Azken hilabeteetan etxetik kanpo ibili zara, liburua aurkezten eta idazketa-egonaldia batean.

Bai, Granadan (Andalu- zia) egon naiz hilabetez, ondoren Italiara eta Portu- galera joan naiz, eta gero Gra- nadara beste hilabete. Esperientzia ederra izan da. Granada zehazki oso leku interesgarria iruditu zait, arabia- rren eta afrikarren gaiarengatik, kul- turen nahasketa interesgarria dago. Orain, urtarrilaren amaieran Ekuado- rreara itzuliko naiz.

Nola bizi izan duzu Ekuadorren gertatzen ari dena, handik hain urrun egonda?

Zaila da. Baina itzuli egingo naiz: han bizi naiz, han daukat nire lana, nire la- gunak... Nire herrialdea da, nire etxea.

Granadan beste zerbait idazten aritu zara. Kontatuko zerbait?

Nobela bat idazten ari naiz artxibotik abiatuta, baina fabulazio kritikoaren ikuspegitik. Ez da nobela historikoa. Oso gogoko dut historia, baina ez dut uste

posible denik. Ez dut uste historia bere horretan posible denik, beti da beste baten kontakizuna, begirada heroiko batetik datorren kontakizun bat.

“

Niri, orokorrean, beldurra ematen dit idazteak. Uste dut horregatik idazten dudala”

Eta heroikotasuna arazo bat da, emakumeei eta diferen- ztzei ez digute balio konta- kizun heroikoek, guretzat ez baitira hala. Gustuko dut fikzioz ñabartutako historiaren kontzeptua, historia bera fikzioa baita.

Historia nola kontatzen digu- ten, oso fikziozkoa izan daiteke hori ere. Esate baterako Granadan birkonkistaren kontua aipatzen dute, baina noren birkonkista? Zeri buruz ari gara? Denoi ez digu balio kontakizun horrek, eta fikzioak beste potentzia bat izan dezake. Asko interesatzen zaizkit kontakizun txikiago horiek.

Motibatuta zaude idazketarekin?

Bai, aspalditik egin nahi nuen hau. Baina beldur pixka bat neukan, eta orain dis- tantzia aprobetxatuta ekin diot.

Beldurra zeneukan... Azalduko?

Niri, orokorrean, beldurra ematen dit idazteak. Uste dut horregatik idazten dudala. Idazterakoan gauza batzuek kezkatzen naute, baina beti nabil beldur- raren ertzean, beldurrari iskin egiten. Halako bertigo bat dago beti idazten du- danean. ●